Американск телевиденӑр 1959 джилин сентябрин 27-д

Н. С. Хрущевин келсн ӳг

Американск иньгӳд мендт!

Тӧрскийӳр хӑрлянинь ӧкн танда кӳ-ӳндх аргъ учредить би ханджиняв. Тана сӑйхн балгъсд, кӳчр сӑйхн хаалгъс, терӳнӑ улм оркинь йрӳн, сӑн седклтӑ улс манд таасгдв. Мини келсн ӳтиг гинчлдж ирсн кӳӳнӑ, эадӳдиг кӳндлдж гольшгин ӳг гидж бичӑ санцхатн.

Советск олн ӑмтн талнд дурн седклӑн тӑвдгин, тадила ни- тӧвкийӳн иньгдж бӑйхдӑн дуртан тускар Советск Союз ирсн улс тадиг келцхӑдг болх. Тадн бас тиим ухан седклтӑ бӑйснӑ тускиг одн би биейӑрн анч хӑрджнӑв. Энӳнӑ тускар советск улст би келдж ӧгнӑв.

Президент Дуайт Эйзенхауэрлд йир таалта сӑн кӳӳндвр би кевв. Эн кӳӳндврт кӳӳндгсн цуг тӧрийӳдӑр, бӑйх бӑйдлд чиир ӧгглгӑр чигн, мана хойр орн-нутгудин хоорндх залгалдаг ясрулхин тускар чигн нургалдж нег йдл хӑлйн манд бӑйх болдж гарв.

«Кинтн дӑанӑ» олн джилмӳдин эргцд хурсн тоотиг уга кенӑ гидг дегд амр бишиг тадн бийстн медджнӑт. Кедӳ дакдж ӳгмӳд келгдв, теди залгалда ясрулх бӑйтхӑ, хӑрнь нам терӳг улм догшдав. Тер учрар бӑйдл гентки онъдарх гидж ицдж болшго. Мана хойр государствсин хоорндх залгалда ясрулгъна ӳӳлдвр, тӳрӳн болдж, ӧдгӑ цагин чиивртӑ бӑйдлӑс таалта сӑн бӑйдлӳр орхд, дакдж цуг нарт делкӑ деер тӧвкийӳн бӑйлгъ батлхин тӧлӑд иньгдж бӑйдлӳр орхд дӧнь болгч условий тогтах хойр халхин седкл — их кӳчлгъ болн теслт некхмн.

Олн ӑмтн хоорндан ни-тӧвкийӳн, иньгдж бӑйхг батруллгъна сӑ хӑлгъӑр Советск Союз, советск правительств болн советск олн ӑмтн гардвр кецхӑнӑ гидж теднӑ нернӑс би келджӑнӑв. «Кинтн дӑанӑ» уга кехӳр, мана хойр орн-нутг хоорндх залгалда ясрулхур цуг кӳчлгъ келӑвдн, кегӑ нинн бӑйнӑвдн.

Зерг президент ӳнн седклӑрн мана хойр орн-нутгуд хоорндх залгалда ясрулхар седджӑхднь манд ямаран чигн магъдалгън уга. Мини бӑйх бӑйдл дорхнь, США-н президентин бӑйх бӑйдл зӧвӑр кӳнд болдж манд медгднӑ. Мана хойр орн-нутгудин хоорндх залгалда ясрулхд, нарт делкӑн чиивртӑ бӑйдл джӧбӑрӳлхд саалтг болдг улсин ӳлмӑ Американ Соединенн Штатмудт ода чигн багъ биш болдж медгднӑ. Терӳг тоолл уга бӑйдж болшго. Болв, ӳнн седкл орн-нутгудин хоорндх тӧрмӳд хагъллгъна чик хаалгъ ашднь заадж ӧгх гидж тооджнав. «Кинтн дӑанӑ» уга келгън, цуг нарт делкӑ деер тӧвкийӳн бӑйлгъ батлгън ганцхн чик тиим хаалгънь болджана.

Болв нарт делкӑ деерк чиивртӑ бӑйдлиг зуг хойрхн орн-нутгин кӳчллгън уурулдж чадшго. Терӳнӑ тӧлӑд цуг государствсин седвӑр болн кӳчлгън керглгджӑнӑ.

Хамгин их кӳчтӑ хойр орн-нутг хоорндан тар уга бӑйхлӑ делкӑ бат, тӧвкийӳн болдж чадшго.

Иим йовдл авад ухаллг. Хойр ӧрк-бӳл ӑль-хоша бӑйнӑ. Хойр ӧрк-бӳлин диг-даран болн бӑйх бӑйдлнь нег-негднь таасгдхш. Тегӑд теди хоорндан телг тӑвб. Эврӑнь ӧрк-бӳлин улсла хамдан бдр-сӧ уга нег-негӑн му келцхӑнӑ. Тиим ӑль-хоша бӑйх улс хоорндан сӑн бӑйнӑ гидж келдж болхий? Му бӑйцхӑнӑ — гидж кен болв чигн келхмн. Ашднь теди нооддхнь хавта.

Болв тар уга хойр ӧрк-бӳлд гарц бӑйнӑ: теднӑ негнь герӑн хулдчхад, шин пӑтрт ӧрдж чадхмн. Государствс болхла яахмб? Теди талдан ормур оддж чадш угалм! Гарц хама бӑйхмб?

Танд — капитализм, манд — социализм. Тегӑд терӳнӑс кӧлтӑ цуг делкӑн нооцда татхмб? Эс гидж таалта залгъда тоттагъад тус-тустан ни-тӧвкийӳн бӑйхмб? Советск Союзин ӑмтс цуг ни-тӧвкийӳн бӑйхин тӧлӑ, тӧвкийӳн эерг-тегш бӑйхин тӧлӑ ӳткцхӑнӑ.

Иим тӧрин тускар тадн юм ухалсн угайт: кемрджӑн бидн болв чигн, тадн болв чигн дӑаллдшго болхла, танд чигн болн манд чигн ним их зер-зев бӑрӑд ямаран керг бӑйнӑ? Тана орн-нутг джил болгън дундлвд 40 миллиард доллар зер-зев агелгънд гаргъна гидж келцхӑлӑ. Биди болхла кедӳ мӧнгг гаргънавдн? Нуугъад керг уга — биди бас тер кӳцад джил болгън дундлвд 25 миллиард доллар гаргънавдн. Олн ӑмтнӑ мӧнгг туста сӑйнӑр олзлх аргъ юмгъад во олзлджахмб?

Кемрджӑн наадк орн-нутгуд зер-зевӑн хӑйх гидж ицг уга болхла ямаран чигн государств зер-зевӑн хайхд зевалгъгань йирин медгдна. Кен болв чигн биюрнь дӑврх гидж ӑӑцхӑнӑ.

Зер-зевиг цуг делгӳ, кӳцц агелгъ-нас гаргъхин тускар болн чанъгъар, цуглнь кӳцц шӳӳдж, хӑлйлгъ тогтахин тускар долан хонг уга Советск правительств Иниеен Келн ӑмтсин Организацд селвг орулдж ӧгсиг тадн медг болхт. Биди ю ухалджанавдн? Зерӑ-зевтӑ чидлиг нугтнь цевртидж уга кехмн. Цуг эрсн зер-зевсиг, тер тоод атомн, водородн, ражетн селвиг цуглнь хомхлдж, хайхмн. Государствст зуг кемджӑтӑ тоотӑ гинги зер-зевтӑ полиц ӳлдхмн. Кемрджӑн мана нӧкӳд тиим их хол тоосвртӑ тӧрмӳд хагълдж, эс зӧвирцхӑхлӑ, ижл авгт зер-зевсин зӑрминь агелгънас анч хайхин тускар кӳӳндлж зӧвчлхдӑн биди белвидн.

Кеег государствин болн политическ ӳӳлдӑчир эн мана селвгӳдиг оньган ӧгч хӑлйцхӑдж, эврӑнь халхас зер-зевсиг агелгънас гаргъгъар кергтӑ бооца кетхӑ гидж шунцхадгнь манд медгднӑ. Болв «кинтн дӑанӑ» седклӑн тӑвсн улс бас бӑйцхӑнӑ. США-н болн нааджн орн-нутгудин правительствс мана тӧвкийӳд дурта сӳвселвиг чикӑр медцхӑдж, эврӑнь халхас тер хаалгъур ирлцгъгӳ ишкдл кецхӑх гидж ицхӑр седджнӑвдн.

Тана президентлӑ кесн кӳӳндвртӑн биди эн тӧриг сӑйнӑр кӳӳндвдн. Их кӳчтӑгъӑр зер-зевӑр агелгъиг уурулдж эс чаддстан президент мадн-лх ӑдл зовхьна. США-н правительств урдснь ухалгсн хуучрсн улагъан диилдж чадх, тегӑд биди ашднь цуг государствла хамдан зер-зевиг агелгънас гаргъхин туск тӧриг чикӑр хагълдж чадхдн гисн ицтӑгъӑр Тӧрскийӳн би хӑрджнӑв.

Нань чигн хагългдх болчксн тӧрмӳдин тускар биди бас кӳӳндвр кевв-дн. мана цагт, ним олн тӧрмӳд хурв. Тӳрӳн болдж нарт делкӑн хойрдгч дӑанӑ ӳлдлиг уга кехн туск тӧриг салгъдж келнӑв. Кеегнь нигдж сурцхана: нарт делкӑн хойрдгч дӑанӑ ӳлдлиг уга кехн туск тӧр Советск Союзиг юнъгад эс токтнулна? Эн керг удан болад, хуучрдж одсн кергм! Танд гооднь келнӑв — германск империализмӑс биди ӑӑджӑхшкдн, болв терӳнӑ хар саната занъ, авъясиг биди сӑйнӑр медгдвдн. Эвцлгънӑ бооцан уга болгън ӧшӑ некгч ухан-седкл орулгч бӑйдл тогтана. Тадн мини уха медтхӑ гидж санджанав: кемрджӑн тӧвкийӳн бӑйхӑр седджхлӑ, дӑанӑ ӳлдл ӳлдӑдж болшго.

Нарт делкӑн хойрдгч дӑанӑ туск тӧриг тӧгскхмн гидж Советск Союз селвг орулдж ӧгв. Терӳг Германла бооца кедж тӧгскӑдж болхмн, тиигх чигн кергтӑ.

Маниг зӑрмдӑн иигдж бурушлна: Германь нег государств болджасн цагт терӳнӑ ӧмнӑс дӑн кегдлӑ, тиигхла, эвцлгънӑ бооцаг чигн, Германь нег дсн цагт кедж болхмн гилдцхӑнӑ. Болв мел ил германск хойр государств ода бӑйхнь йир сӑйнӑр медгдвдлм, ташр теди кень болв чигн эврӑгъӑрн бӑӑцхӑнӑ. Альк государствнь болв чигн эврӑнь социальн стройӑн хайтар седцхӑхш. Германск нег государствиг наадк государствинь ӧмн сӧгддж ордж ӧгтн гидж биди кӳчн деерӑс- негдӳлдж чадш угалмдн! Ягдж бӑйхн, эврӑнь хоорндкан ягдж бӑйх эвӑн немнир бийсиь кӳ-ӳндцхӑг.

Цаарандинь оралдуллго германск хойр государствла хойралань эвцлгъ-нӑ бооца кесн сӑн болхн угай, тегӑд тӳтӑрн шин тӳӳмр ортлнь очиг ӳмсднь унтрасн сӑн болхн угай? Эвцлгънӑ бооца келгън Западн Берлинд унъгдджасн очиг чигн унтрах билӑ, тегӑд тӳтӑрн тӧвкийӳн бӑйдл тогтах билӑ.

Германла эвцлгънӑ бооца келгънӑ туск чигн зер-зевиг агелгънас гаргъгъна туск тӧр чигн амр тӧр биш. Болв минь эн тӧрмӳд кӳнд болсн тӧ-жӑднь. тедниг хоорн сӑл уга эрт хагълх кергтӑ.

Тана орн-нутгт ирхлӑрн би, ним ахр цагин болзгт ямаран аргъ бӑйсн болна, тер аргъ-чидлӑрн, би американск олн ӑмтнӑ бӑйдл-джиргъллӑ таньдва, кесг юм ӳавв, кесг юм сонгъсв. Советск правительствин толгъӑч гидж намаг болн мини дахуль ӳрмӳдиг халунар тосдж тоовр кедж тиигчгӳллгнд би дегд инӑр ханджанав. Американск олн ӑмтн мана олн ӑмтнӑ иньглхӑр седдж зӳчджӑхдиь болн тӧвкийӳн бӑйлгъид дуртадиь, эврӑнь тӧрскидӑн дуртадиь манд батта иткл ордж одв. Американ олн ӑмтн их зӧӧр хурав, бӑйдл-джиргълиинь кемджӑн ӧӧдӑн. Советск олн ӑмтс бас танла ӑдл, эврӑнь тӧрскидӑн дурта, тӧвкийӳн бӑйхдӑн дурта, тана олн ӑмтнлӑ болн тер мет цуг нарт делкӑн олн ӑмтслӑ ни-тӧвкийӳн, иньгдж бӑйхдӑн дурта.

Социализм дилсиӑ нилчӑр Советск Союзин олн ӑмтс их кӳцлтс бӑрцхӑв. Тегӑд биди ода бийнь танла ӑдл тиим их байн зс болвчн, болв биди бӑйдл-джиргълин хамгин ӧдӑн кемджӑ кӳцх мел чик хаалгъд орсн бӑйнӑвдн. Мана олн ӑмтн терӳнӳр зӳтхджӑнӑ, терь кӳцӑгдхнь лавта!

Социальн болн государственн кевкцин туск тӧр, талданар келхлӑ, социализмд эс гидж капитализмд бӑйхин туск тӧр — эн олн ӑмтс болгъна бийсиинь дотр-дундин тӧр болджана, тегӑд государствс нег-негнӑнь дотр-дундин кергӳдт орацшго болгъиг хецӳ гидгӑр бӑрджӑх кергтӑ.

Кемрджӑн цуг государствс эн бӑрг-анцсар гардвр кехлӑ, олн ӑмтс хоорндх тӧвкийӳн бӑӑлгъ тетхд дала хӳнд юмн уга. Дӑн-даджг уга тӧвкийӳн бӑйхин тӧлӑд нег-негӑн сӑйнӑр медх кергтӑ. Мана орн-нутгин тускар, олн ӑмтнӑ бӑйдл-джиргълин, мана иргч зуран тускар нам адг ядхдан ахрар келдж ӧгхиг нанд зӧвшӑртн. Советск Союз бӑйдл-джиргълин государственн, экономическ болн социальн кев-кец хамгин чик болн хамгин прогрессивн гисн мини иткмджиг — энӳнд мини тодлсн тоот, нам тадна бӑйдл-джиргълӑс таасгдсн хамг хӑрӳ цуцлдж чадшго гидж кемрджӑн би келхлӑ тадн намаг медхт гидж тооджанав.

Советск Союз — кӳч-кӧлечнрин государств. Манд капиталистир уга. Мана фабрикс болн заводмуд цуг олн ӑмтнӑ бийсиинь болджана. Цуг газр, терӳнӑ цуг зӧӧр олн ӑмтнӑ медгдвдн. Эн газр деер крестьянмуд коллективн эдл-ахуст кӧдлцхӑнӑ. Кӳн болгън аргъ-чидлӑрн кӧдлхмн, керглсӑрн эдлхмн болджана.

Мана государствин конституц — ил жергин хамгин демократическ конституц болджана. Эн конституц йос гаргъгъни органсиг цуг олн, ӑдлӑр, гооднь болн нуувчинӑр сунъгъгъ теткнӑ. Эн конституц кӧдлх, сурх болн амрх зӧв теткнӑ.

Революцин ӧмн манд ним билӑ: мӧнъгтӑ кен чигн кӳн, тер кӳн ухата билӑ. Биди тууджд тӳрӳн болдж эврӑнь газр деерӑн — сӑйнӑр кӧдлдг кен чигн кӳн, тер кӳн обществд тоомсрта болдг чик зокал батлвдн. Улгӳрнь, Советск Союзин государственн йосна ах органа—СССР-н Деед Советин ханинь авад хӑлӑй. СССР-н Деед Советд ут-турштан 1.378 депутатир сунъгъгдла, эднӑс 366 кӳнь—кӳӳкд улс, 1000 гар депутатирнь бийӑрн промышленностьд болн селӑнӑ эдл-ахун производствд кӧдлдг — кӧдлмшчир, инженермӳд, колхозникӳд, агрономс болджана. Наадк депутатирнь — государствин болн олна ӳӳлдӑчир, наукин, культурин, литературин болн искусствин кӧдлӑчир, багшир болн эмчир болджана. Орн-нутгт капиталистир угаг ӳзджӑнӑт, эднӑ алчирнь Деед Советин ханьд бас уга. Мана правительствд — кӳчкӧлеч ӑмтнӑс гарсн улс бӑйнӑ.

Бийиинь тускар келнӑв: мини ӧвк эцкм бичг-тамгъ меддго крепостной крестьянин бӑйсн. Эн помещикин эдлврин зӧӧрнь бӑйсн, энӳт хуладж болх бӑйсн, эс гидж нам нохан дольгт ӧггдх чигн бӑйсн. Мини эцк шахтер бӑйсн, би эврӑ бийм бас тиигдж шахтд слесарь болдж кӧдлдг билӑв. Гражданск дӑанд орцлав, терӳнӑ хӧӧн Советск йосн намаг рабфакд, дакад терӳнӑ дарунь Промышлен Академ сургӳль сурлгднд йовулсн. Ода олн ӑмтн манд Министрмӳдин Советин Ахлачин бӧдмш кӧдлмш даалгъсн. Одахн танад мини негдгч дарукс — Анастас Микоян, Фрол Козлов одад ирлӑ.

Эдн кемб? Анастас Микоян — модна урчин кӧвӳн, Фрол Козлов — дархна кӧвӳн, бийнь кӧдлмич, терӳнӑ хӧбинь — инженер болсн кӳн. Советск Союзд зӧӧр чигн даалгъвртд кӧдлмш чигн унъутхин хаалгъӑр герӑслгдхш. Советск обществд советск улс сул бӑйлгънӑ зӧвӑн йоста кевӑр эзлцхӑнӑ.

Манд ганцхн угань — кӳӳнӑ кӳчбас мухладжж эдлгън, заводмуд, банкиг тус бийнинь зӧӧр кедж эзлгън.

Биди, ах ӳйнрин улс бӑйдл-джиргълӑн капиталистическ бӑйдлд эзлгъвдн. Болв социалистическ хаалгъиг улм чик гидж юнъгад биди тооцнавдн? Кеег эн джил кӳмн ӑмтн их зуугъин учрагдсн зӧӧриг багъ зунь эзлдж эдлджӑснӑ бӑйдлд ӧсдж делгрджӑсмн. Тегӑд кӳмн ӑмтн кӳн кӳӳг мухлаллгън уга бӑйхд общестн тосхлгъна сӑн гисн янзинь хӑйдж йоссмн.

Эн обществӳр хаалгъ сексн Маркст, Энгельст, Ленинд биди ханджанавдн, тегӑд биди эн хаалгъд орвдн. Мана ардас эн хаалгъар Европин болн Азийин нег олн ӑмтн йовв. Кӳч-кӧлеч улс йос гартан авад, кӳӳнӑ кӧлсӑс кӧлтӑ байдлгъна зӳтклдӑг хог таслдж уурулсмн. Кӳмн ӑмтн ховдгалгън — ӑмшгтӑ юмн болджана. Миллионер кӳн миллиардер болхар эс седсн сам билӳ?

Мини келсиг таанр чикӑр медхиг седджӑнӑв. Кӳн пар ботинкта бӑйгъвд дакд хойр-гурвн пар ботинкта бӑйхӑр седлгън, нег костюмтӑ бӑйгъвд дакад хойр-гурвн костюмтӑ бӑйхӑр седлгън, гертӑ бӑйсн бийнь бийнинь тӧлӑ улм сӑн гер тосххар седлгън — нег керг болдг. Эннь йирин эннн зӳтклгън болдг. Социализм ӑмтнӑ дурн-седклиг болн эдлвриг кемджӑлхш. Болв кӳн нег фабриктӑ бийнь, хойр фабриктӑ бӑйхӑр седлгън, нег завод эзлджӑх бийнь арвиг эзлдж авхар седлгън — талдан керг болдг. Кен чигн кӳн нам эврӑнь ӧрк-бӳлтӑгъӑн хамдан, кемрджӑн нам энӳнд хойр наста джиргъллин зӧв ӧггдсн болв чигн — эврӑнь кӳч-кӧлсӑрн сӑй доллар, нег ӳлӳ миллиард доллар олдж чадшгонь ил болджана. Энӳг зугл кӳӳнӑ кӳчкӧлс эдлгъна саамд кӳцдж болхмн. Болв эн бӑйдл кӳмн ӑмтн ӑрӳн сеткллӑ сӧрлцнӑ. Нам библийд ингдж келгдджӑхиг таанр меднӑт: торговцир шӳтӑмн бӑашнъгиг ростовщикӳдин герт хӳрӳлӑд энӳг сольхла Христос шилвр авад эдниг кӧӧсмн.

Эн учрар шаджна номд шӳтдг улс кемрджӑн эдн эврӑнь ухан-седклин бӑйдлӑсн иш адг болхла — цуг делкӑн амулгъ джиргълин туск, ӧӧрх хаджуташу улстан дурлгъна туск авц-бӑрцӑр гардвр кегъад шин, социалистическ тосхлтин ӧмнӑс бос зӧв уга. Юнъгад гихлӑ эн тосхлт обществд кӳмн ӑмтнд дурлгъна йостн чик хамгин сӑн хӑлӑц батлдж дурдналм.

Советск орн-нутгин биди юнъгад тингдж бахтдгиг таанрт медӳлхин тӧлӑ революцион ӧмнк мана урдки тускар таанрт цӧн ӳг келх кергтӑ. Олн ӑмтн тер цагт йир кӳчрӑр бӑйлӑ: олн ӑмтнӑ 80 процент шахуй бичг-тамгъ медгдо билӑ, ӧлн-тӳ болн гем-шалгт кесг сай улсин ӑмтнинь авдг бӑйсмн.

Советск улс, однӑ Тӧрскн ахр бӑлгин эргцд делкӑн промышленн хойрдгч орн-нутг болсар юнъгад тиигдж байрлдгиг таанр ода сӑйнӑ медхт. Биди промышленн продуктгаргъгъан 36 холван икдӳлӑд, бичг-тамгъ зс медгдӑн ӳурулад бдцагт инженермӳд беддж гаргъгъан Американ Соединенн Штатс-гурвн холван шаху икӑр гаргъдгнавдн.

Кемрджӑн биди 40 джилӑснь бр шахугъинь, манд хальдасн дӑанд олн дӑанӑ хӧӧтк цагин эргцд олн ӑмтнӑ эдл-ахун хӑрӳ токталгъд зс дувулсн болхла, мана олн ӑмтн эн бдр улм сӑйнӑр бӑх билӑ.

(Цаарандинь 3-ч халхд).